

El Caucas Nord

Una regió en ebullició

Francesc Serra*

El Caucas és una de les regions del planeta que presenta una varietat ètnica més gran. Per la seva diversitat i la seva agitada història, el seu territori ha constituït tradicionalment un autèntic mosaic humà i un laboratori de la política soviètica envers les nacionalitats. En l'actualitat continua sent una àrea d'una riquesa humana absolutament fascinant, però aquesta realitat alhora amaga una conflictivitat potencial extraordinària. La varietat de la regió s'explica per la complicada orografia del Caucas, especialment en la vessant nord de la serralada, i per la Història, que ha fet passar per la zona gran quantitat de pobles invasors i migrants que hi han anat deixant la seva empremta.

Els pobles actuals del Caucas Nord provenen, amb tota probabilitat, de les tribus seminòmades arrelades a la zona, almenys des de fa tres mil anys, a les quals s'han incorporat onades migratòries provinents del Caucas meridional compostes de fugitius de les successives invasions forànies. Animistes parcialment cristianitzats van ser sotmesos a la influència musulmana des del segle VII, però la seva conversió va ser tardana i parcial: fins al segle XVIII no podem parlar d'una pràctica generalitzada de l'islam a la majoria dels pobles del Caucas Nord, i encara ara resulten fàcilment identificables trets preislàmics en les seves pràctiques socials i religioses.

Pobles, llengües i religions

Els límits del que coneixem com a Caucas no sempre són massa precisos. En un sentit extens, es tracta de la gran regió situada entre els mars Negre i Caspi, centrada en l'eix de la serralada del Caucas, que actualment separa la Federació Russa de les noves repúbliques independents de Geòrgia i Azerbaidjan. Des del punt de vista polític, orogràfic i humà, podem distingir-hi clarament tres regions:

a) El Caucas Nord, la zona de les muntanyes del Caucas constituïda per set repúbliques autònomes, federades dins la Federació Russa: Daguestan, Txetxènia, Ingüixètia, Ossètia del Sud, Kabardino-Balkària, Karatxevo-Txerkèssia i

Adiguèsia. En l'actualitat aquestes repúbliques acullen uns sis milions d'habitants, una quarta part dels quals són russos. La resta la constitueixen diversos pobles poc cohesionats entre ells, però amb força trets en comú, i que comparteixen un mateix espai geogràfic, una llarga història de lluita i una situació política similar. A aquesta regió dedicarem una atenció especial, atès que és on se centra l'interès d'aquest *dCIDOB*.

b) El Caucas rus pròpiament dit, també al nord de la regió, a les planures que s'estenen més enllà de la serralada. Políticament es correspon amb les províncies russes de Stavropol i Krasnodar. Els prop de set milions d'habitants d'aquesta regió són russos en quasi un 90%, però és un territori amb forta presència històrica de comunitats ucraïneses i cosaques, i on també hi viuen nombrosos armenis. Constitueix una de les regions més càlides i fèrtils de Rússia, i els darrers anys ha estat lloc d'acollida de nombrosos russos refugiats del Caucas meridional i d'Àsia Central.

Àrea d'una riquesa humana absolutament fascinant que, alhora, amaga una conflictivitat potencial extraordinària

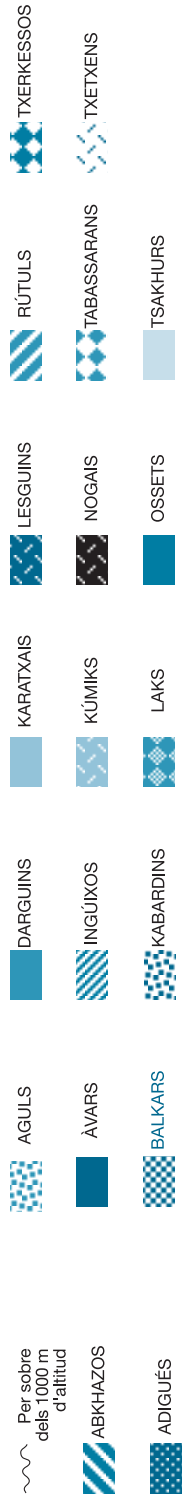
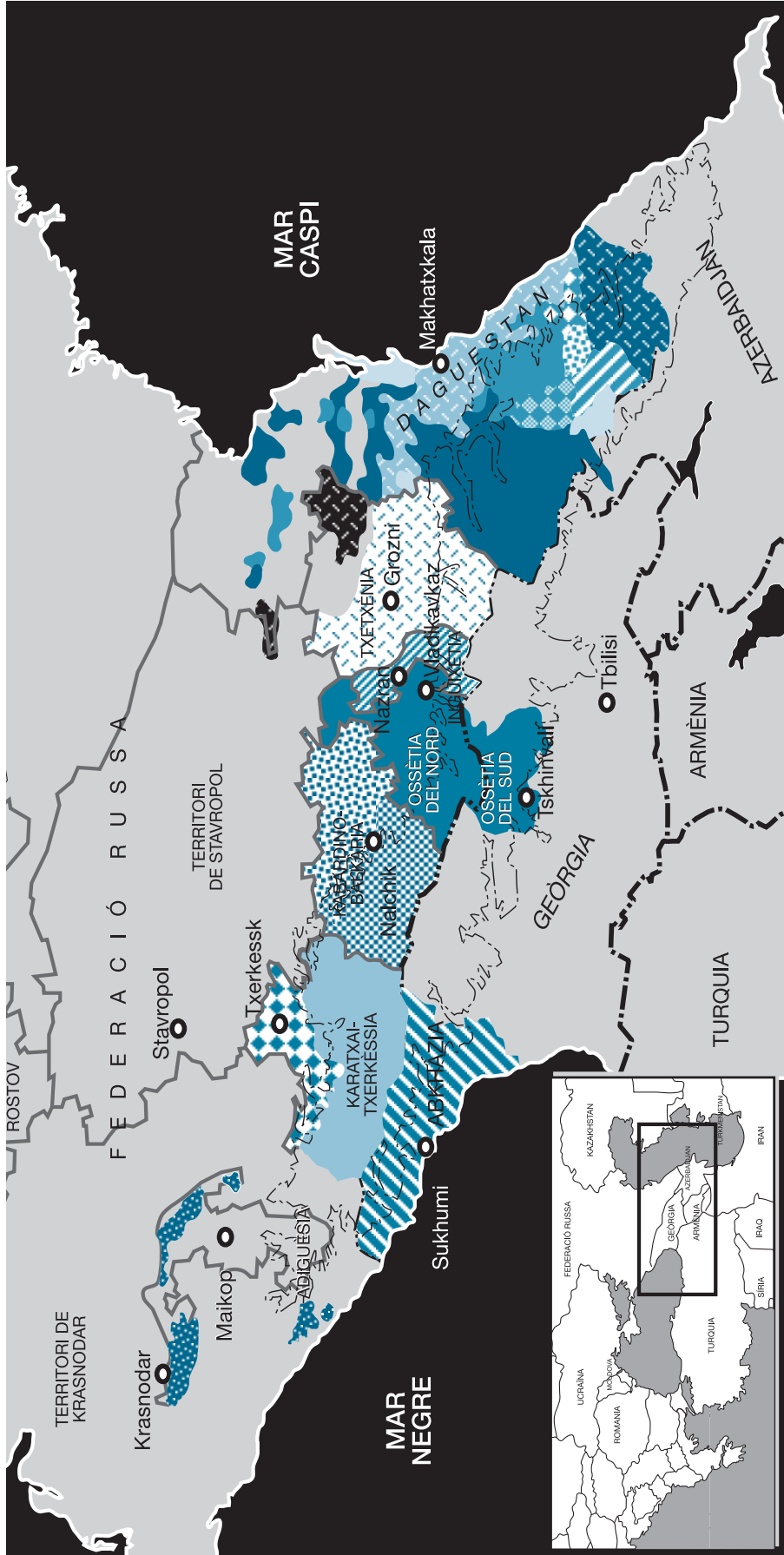
c) El Caucas meridional, conegut tradicionalment com a Transcaucàsia, al sud de la serralada. És constituït en l'actualitat per les repúbliques d'Armènia, Azerbaidjan i Geòrgia. Es tracta d'una regió tradicionalment pròspera, que ha desenvolupat estats sofisticats i poderosos des de l'antigor, en estret contacte amb altres pobles de l'Orient Mitjà. Amb uns 16 milions d'habitants, hi predominen els àzeris (prop de sis milions i mig), poble musulmà, predominantment xiïta, de llengua i tradició turca; els georgians (uns quatre milions), un poble d'arrel caucàsica amb un fort contacte històric amb el món hel·lènic,

de religió ortodoxa i amb una jerarquia patriarcal autocefàlica; i els armenis (també uns quatre milions), d'arrel indoeuropea i de religió cristiana monofisita, amb una Església pròpia totalment independent. Els tres estats caucàsics, independitzats l'any 1991, tendeixen a reunificar les seves minories nacionals escampades per la zona, amb la qual cosa es va cap a una homogeneïtat ètnica de cadascun d'ells. L'any 1989 al Caucas meridional hi havia prop de 800.000 russos, avui dia reduïts a la meitat.

D'entre els pobles autòctons de la serralada del Caucas destaquen els qui parlen llengües del grup caucàsic septentrional, emparentades amb el georgià. Des d'un punt de vista lingüístic, els pobles caucàsics septentrionals poden ser classificats en dos grups: l'occidental o abkhazo-adigué i l'oriental o nakho-daguestànic. Al grup occidental pertanyen pobles actualment molt delmats; d'entre ells cal destacar els següents: els abkhazos (105.000), políticament sota l'Estat georgià, però a hores d'ara virtualment independents; els abazís (33.000) que estan fortament emparentats amb els abkhazos. Al mateix grup pertanyen els circassians, coneguts per la seva aferrissada resistència a la invasió russa i la seva posterior diàspora per tot l'Orient Mitjà. En l'actualitat, els circassians es troben dividits en tres grups, geogràficament i políticament separats: kabardins (391.000), adiguesos (125.000) i txerkessos (uns 50.000).

Els pobles caucàsics que parlen llengües del grup nakho-daguestànic habiten les zones més muntanyoses i inacessibles de la serralada. Sempre des del punt de vista lingüístic, se solen dividir en dos subgrups: els daguestànics i els nakh. Els daguestànics ocupen les valls més properes a la mar Càspia i han estat aplegats amb pobles d'altres orígens, a la república autònoma del Daguestan; en destaquen els àvars (601.000), lesguins (466.000), darguins (365.000), laks (118.000), tabassarans (98.000), rútuks (20.000), tsakhurs (20.000), aguls (19.000), etc. El subgrup nakh és constituït pels txetxens (957.000) i els ingüixos (273.000).

*Professor de Relacions Internacionals de la UAB.
Professor de la Fundació CIDOB.



A més d'aquests pobles de llengua caucàsica, a les muntanyes del Caucas hi ha diversos pobles de llengua turca, herència de les migracions turques des d'Àsia central cap a Anatòlia i Europa. Són principalment els kumis (282.000) i els nogais (75.000), tots dos pobles situats al Daguestan, i els karatxais (156.000) i els balkars (85.000), localitzats a la part occidental de la serralada. Aquests pobles, els primers en ser islamitzats, frueixen de gran prestigi al Caucas. La presència de grups de llengua i arrel iraniana és testimoniada pels ossets (uns 598.000) que es troben a banda i banda de la serralada; molts ossets meridionals, enfrontats amb el Govern georgià, s'han refugiat recentment a Ossètia del Nord, a Rússia. Un altre poble de llengua iraniana és el dels tats (uns 20.000), al Daguestan.

Gairebé tots els pobles caucàsics septentrionals són musulmans sunnites, a excepció dels ossets, predominantment cristians ortodoxos, i dels tats, entre els quals són majoritaris els jueus. A l'islam del Caucas prenen molta importància les confraries religioses (sufís), que fins i tot en moments de forta persecució ètnica i religiosa han constituït un dels principals elements de cohesió nacional.

Evolució historicopolítica

Els pobles caucàsics del Nord, a diferència dels georgians o els armenis, mai no han constituït estats sòlids. Sempre han romàs dividits en tribus i sotmesos a la influència de diferents imperis, amb febles aliances conjunturals que aplegaven pobles, valls o, en casos excepcionals, confederacions tribals que reunien tots o gairebé tots els pobles de la muntanya per oposar-se a un enemic comú, habitualment l'Imperi Rus. Els pobles muntanyencs es distingeixen per formes d'organització ancestrals, properes al clan local i als lligams de parentiu, i no han conegut fins a aquest segle una forma d'identitat similar a allò que avui coneixem com a grups ètnics. És més, la identificació nacional actual és fruit de la divisió administrativa que va imposar el règim soviètic sobre unes bases lingüístiques. Si aquesta identificació ha anat arrelant al llarg d'aquest segle ha estat a causa de la formació d'elits locals lligades a l'administració de les repúbliques, però també al fet que els diferents pobles caucàsics han sofert uns tractes molt diferents per part del Kremlin, que podien anar des de la protecció i el foment cultural i econòmic fins a la deportació i el genocidi parcial. Aquestes discriminacions per raons ètniques han potenciat la consolidació del sentiment identificador nacional i la rivalitat entre grups.

D'aquesta manera, a començament de segle, un muntanyenc nord-caucàsic s'identificava sobretot amb el seu

clan o grup tribal i, després, amb els altres pobladors de les muntanyes, sobretot per la comunitat religiosa (bàsicament islàmica) de la qual formaven part i per l'enemic comú (Rússia) que els va estar amenaçant i ocupant durant segles. En l'actualitat, però, la identificació primera dels habitants del Caucas Nord gira al voltant de termes etnolingüístics com ara "txetxè", "kabardí", "àvar", etc. que abans de la Revolució Russa no existien o tenien poc pes cohesionador. Igualment, la majoria de les llengües caucàsiques septentrionals no tenien, al tombant de segle, un fort component identitari per a les societats que les utilitzaven. Amb poques excepcions, no comptaven amb literatura escrita ni gramàtica codificada; la llengua de cultura era l'àrab, que només podien llegir els líders religiosos, i els diferents pobles feien servir per comunicar-se llengües de relació com el kumi, l'osset o el persa. En l'actualitat la llengua russa ha pres el paper tant de llengua de cultura com de llengua de relació entre pobles, atesa l'atomització lingüística de la zona.

El territori de la muntanya caucàsica és lloc de pas i de domini nominal de diversos pobles i estats (escites, alans, àvars, khàzars, àrabs, mogols, perses, turcs...), però gairebé sempre aquest domini és indirecte o simbòlic, i els pobles muntanyencs gaudeixen de prou autonomia com per metre una virtual independència dels clans locals i per treure profit dels seus propis recursos. La presència russa s'hi detecta a partir del segle XVI, amb l'arribada de grups cosacs que s'instal·len al Caucas. Aquests grups no sempre són hostils ni obedients als tsars, i en ocasions han constituït poblacions que han conviscut pacíficament durant segles amb els pobles nadius. Les intencions expansionistes de l'Imperi Rus, però, es fan evidents a partir del segle XVIII, quan Moscou es planteja la incorporació dels estats sud-caucàsics i l'avanç cap a Turquia i l'Orient Mitjà.

La resistència dels pobles muntanyencs és dura, i condiciona les campanyes militars russes del futur. Una primera confederació de pobles muntanyencs és encapçalada pel txetxè Mansur Uixurma, entre 1785 i 1791. Un altre txetxè, l'imam Xamil, organitza una *Jihad* o Guerra Santa contra els russos amb un contingut fortament messiànic, que aplega tots els pobles musulmans de l'àrea (1834-1859). Després de la pacificació del territori, el 1864, la repressió russa provoca un fort èxode de pobles caucàsics cap a l'Imperi otomà. Una tercera guerra caucàsica, entre 1877 i 1879, reflecteix el caràcter opressiu de l'ocupació russa i el descontentament de les poblacions locals.

La Revolució Russa significa per als muntanyencs del Caucas una nova oportunitat d'assolir l'alliberament del domini rus. Enmig del caos de la guerra

civil, les tribus muntanyenques constitueixen l'any 1918 un emirat independent que més tard es constitueix en República de la Muntanya. El 1921 els bolxevics s'incorporen a la república amb la promesa de respectar-ne l'autonomia. Tot seguit, però, divideixen la República de la Muntanya en dos, en separant la república autònoma de Daguestan, que es mantindrà en la seva integritat (i en la seva diversitat) fins a l'actualitat. La resta de la república autònoma de la Muntanya viu un procés de desintegració i reestructuració segons criteris lingüístics: l'any 1922 se'n segreguen les regions autònomes de Adiguèsia, Txetxènia, Karatxevo-Txerquèsia i Kabardino-Balkària. Dos anys més tard la república autònoma de la Muntanya és dissolta i es creen les regions autònomes d'Ossètia del Nord i Ingüixètia. Després d'algunes reestructuracions menors, l'any 1934 les regions de Txetxènia i Ingüixètia són unificades, i el 1936 tres de les regions autònomes del Caucas Nord (Txetxènia-Ingüixètia, Ossètia del Nord i Kabardino-Balkària) són elevades al rang de república autònoma.

Els "pobles castigats"

Però els pobles del Caucas Nord encara han de passar el capítol més amarg de la seva història. Durant la Segona Guerra Mundial, els exèrcits nazis intenten conquerir el Caucas per fer-se amb el petroli de la mar Càspia. Tot i que el seu objectiu no és assolit, Stalin aprofita el presumpte col·laboracionisme de determinats pobles per condemnar-los sumàriament a la deportació. Entre novembre de 1943 i març de 1944, les tropes soviètiques reben l'encàrrec de ficar en vagons de bestiar la totalitat dels membres dels pobles sospitosos. En total, uns 600.000 muntanyencs són deportats, el 40% d'ells encara nens: 400.000 txetxens, 90.000 ingüixos, 70.000 karatxais i 40.000 balkars, juntament amb d'altres "pobles castigats": alemanys del Volga, tàtars de Crimea, calmucs i meskhetians. Els criteris per castigar aquests pobles i no d'altres continuen sense ser massa clars, tot i que, en el cas del Caucas, la tria sembla haver recaigut en els pobles històricament més reacis a acceptar la dominació russa. La repressió als resistents, les dures condicions del transport i d'acollida als llocs de destí ocasionen la mort de prop de la quarta part dels represaliats. Les repúbliques i les regions autònomes que ocupaven aquests pobles són suprimides o reduïdes, i el seu territori concedit a les administracions veïnes. El territori abandonat pels deportats és ocupat per colons russos o per altres pobles caucàsics, creant els germens de futurs conflictes territorials que esclaten durant el període de la *perestroika* i persisteixen en la Rússia postsoviètica.

La situació dels pobles castigats es mantindrà encara força anys. Malgrat la seva dispersió, els deportats mantenen forts vincles de solidaritat gràcies a les confraries religioses i els lligams clànics que es mantenen als seus llocs d'exili, Àsia Central i Sibèria. Després de la mort d'Stalin, s'inicia el procés d'indultar aquests pobles, i el 1957 els pobles muntanyencs deportats són autoritzats a retornar als seus llocs d'origen. Al mateix temps, les unitats autònomes anteriors a 1943 són restaurades, si bé amb els límits de vegades significativament retocats en benefici de les entitats veïnes. Molts retornats troben els seus pobles o les seves cases ocupades per famílies de nouvinguts que compten amb el suport de les autoritats.

La deportació d'alguns pobles del Caucas Nord comporta una clara cesura en la història de la regió, i una distinció entre dos tipus de pobles que es manté en l'actualitat. Els "pobles castigats" es veuen mancats de líders, d'intel·lectuals i de tècnics, ja que la repressió els va eliminar i l'exili no ha permès de formar-ne de nous. Els pobles veïns, no castigats, han aprofitat la seva absència per ocupar part de les seves terres; pobles com els daguestànics o els ossets han prosperat durant la postguerra, i són vistos com a col·laboracionistes pels retornats. Les relacions entre el Caucas septentrional i Moscou prenen matisos ben diferents si es tracta d'un "poble castigat" o no. Tanmateix, continua existint un recel comú a tot el Caucas cap al domini rus, i sobretot cap a la colonització eslava: els recursos petrolers atreuen nombrosos immigrants russos, en un flux que els pobles nadius no poden controlar. En el cas dels "pobles castigats", a més, la manca de tècnics ocasionada pel llarg exili fa que sigui imprescindible la permanència de mà d'obra especialitzada forània. Aquest moviment migratori, tanmateix, és contrarestat per una natalitat fortíssima entre els pobles muntanyencs, que en trenta anys (1959-1989) doblen en nombre els seus efectius humans.

La perestroika

A la fase final del període conegut com *perestroika*, quan les reclamacions nacionals s'estenen a tota la Unió Soviètica, el Caucas Nord ja es troba plenament fragmentat. L'agost de 1989, a partir d'una iniciativa txetxena, es crea la Confederació dels Pobles Muntanyencs del Caucas (CPMC), que pretén constituir una unitat política que aplegui tots els pobles nord-caucàsics, de Daguestan a Abkhàsia. Però les consciències nacionals diferenciades ja s'han superposat a una identitat muntanyenca unida, si és que aquesta mai ha existit, i els recels dels darrers decennis acaben d'enfrontar els diferents pobles. A par-

tir de 1990 els conflictes es multipliquen al llarg del Caucas septentrional, però les reivindicacions dels muntanyencs són sempre de caire local i més aviat disgregadores:

- les regions d'Adiguèsia i Karatxevo-Txerquèsia reclamen (i acaben obtenint) l'estatut de república autònoma dins la Federació Russa;

- les entitats mixtes de Karatxevo-Txerquèsia, Kabardino-Balkària i Txetxènia-Ingüixètia reclamen les seves particions amb criteris etnolingüístics. Únicament Ingüixètia veurà la seva secessió confirmada pel Kremlin i podrà ser convertida en república, separada de Txetxènia;

- els ossets s'aboquen en la solidaritat cap als seus connacionals de Geòrgia, cruelment represaliats pel president Gamsakhúrdia, però no reben el suport dels altres grups nord-caucàsics;

- els ingúixos i els balkars reclamen, sovint amb violència, els seus territoris ancestrals ocupats pels ossets (entre d'altres territoris, els ingúixos reclamen Vladikavkaz, capital d'Ossètia del Nord);

- a Daguestan, cas únic a l'antiga URSS d'unitat territorial amb una composició ètnica fortament heterogènia, alguns grups, com ara els lesguins, els kumis i els nogais, reclamen separar-se'n;

- l'únic conflicte que desperta una certa solidaritat entre els pobles muntanyencs és el d'Abkhàsia, república autònoma de Geòrgia, que es rebel·la contra el domini de Tblissi; per mitjà de la CPMC, nombrosos voluntaris (sobretot txetxens) van a lluitar amb els abkhasos, en un moviment que compta amb el suport tàcit de Moscou i que culminarà, l'any 1993, amb la victòria abkhàsa sobre l'Estat georgià i la independència *de facto* d'Abkhàsia.

- tots els pobles exigeixen cotes més altes de sobirania, però l'únic grup que desenvolupa una reivindicació netament independentista és el format pels txetxens; a mesura que el somni d'un Caucas Nord unificat s'esvaeix, Txetxènia es referma en el seu desig d'autodeterminació.

Davant d'aquesta situació, Moscou pren una actitud més aviat prudent, quan no ambigua. Gorbaxov, massa ocupat en intentar evitar la dissolució de l'Estat soviètic, amb prou feines dedica atenció als conflictes nord-caucàsics que, en aquell moment, semblen encara enfrontaments menors de caire local comparats amb la situació a altres indrets de l'URSS. Per la seva banda, Ieltsin opta per deixar un ample marge de maniobra a les autoritats locals, donant suport puntualment a uns o altres actors en els conflictes segons els seus interessos. Així, Ieltsin es guanya la simpatia dels ingúixos quan els ofereix el seu suport verbal en les reivindicacions territorials d'Ingüixètia davant Ossètia del Nord, però en canvi ajuda

les autoritats ossetes a expulsar els ingúixos d'Ossètia del Nord. Fins i tot a Txetxènia, la intervenció russa es produeix de manera tardana, i durant un cert temps es fa evident la connivència entre el Kremlin i un govern txetxè pretesament independent.

La política russa cap al Caucas Nord consisteix en deixar que els pobles muntanyencs resolguin els seus problemes entre ells o que, en qualsevol cas, continuïn enfrontant-se. El resultat ha estat l'aprofundiment de la divisió dels pobles nord-caucàsics, i el reforçament de la Federació Russa com àrbitre imprescindible en una regió particularment explosiva, incapaç de prescindir d'un Estat fort que pugui regular uns conflictes que no mostren senyals de poder-se solucionar en un termini breu. ■

Cronologia dels principals fets històrics fins a la dissolució de la Unió Soviètica

Segle XVII

El poble txetxè -recentment islamitzat- resisteix fortament els atacs expansionistes de l'Imperi rus.

Segles XVIII i XIX

Intensificació dels enfrontaments entre txetxens i russos, entre els quals destaca al segle XVIII una guerra de sis anys sota el comandament del xeic Mansur i una altra de 25 anys al segle XIX dirigida pel legendari imam Xamil.

1859. Integració dels pobles txetxens a l'Imperi Rus després de la desfeta de Xamil.

Segle XX

1920. Formació de la Regió Autònoma de les Muntanyes amb dos districtes: el dels txetxens i el de Nazran, de població ingúixa.

1922. El districte txetxè passa a ser Regió Autònoma dins la República Socialista Federativa Soviètica de Rússia (RSFSR).

1924. Es constitueix la Regió Autònoma dels Ingúixos.

1934. Les regions txetxena i ingúixa són agrupades en una sola, que passa a ser República Autònoma el 1936.

1944. Deportació dels txetxens, amb altres pobles del Caucas Nord, a Sibèria i al Kazakhstan per un suposat col·laboracionisme amb el règim nazi. Desaparició de la República.

1957. Rehabilitació dels pobles deportats. Es restableix la República Autònoma dels Txetxens i dels Ingúixos.

Març del 1986

Inici de la *perestroika*

1988. Creació de l'Associació de Petits Pobles que donarà lloc a la Confederació de Pobles de la Muntanya del Caucas. Els intents de Dudàiev de donar-li un contingut polític fracassen per la manca d'una identitat pancaucàsica.

1990. Declaració de sobirania (26-27 de novembre) del Primer Congrés del Poble Txetxè que es converteix en una estructura política paral·lela al Soviet Suprem (Parlament) de Txetxènia-Ingüixètia.

1 de novembre de 1991. Declaració d'independència de Txetxènia.